

Джерельна база вивчення європейської інтеграції Великої Британії наприкінці ХХ - початку ХХІ століть

Джерельна база з теми інтеграційних процесів у Європі у наприкінці ХХ - початку ХХІ століть охоплює широке коло документів. Оскільки питання вивчалось у вітчизняній історичній науці до 90-х років з суто ідеологічних підходів (50-60-і роки – з відправної точки „антирадянської змови”, а в 70-80-і роки – з функціоналістського підходу інтеграції економік задля збагачення великого капіталу).

Протягом останніх десяти років в Україні суттєво збільшився інтерес істориків і політиологів до вивчення європейської інтеграції Великої Британії. Було опубліковано, зокрема, монографію Н.Л.Яковенко¹, захищено докторську дисертацію з політичних наук В.Ю.Крушинського² та інші.

Проте, джерела не мають усталеної класифікації та характеристик. Це створює певні перепони для їх опрацювання, але й відкриває широке поле для нових пошуків. В даній статті автор ставить завдання запропонувати класифікацію джерел за критеріями цільового призначення та походженням.

Це можуть бути наступні групи:

- Документи Європейського Союзу, що були прийняті й схвалені країнами-учасницями.
- Документи міжнародних організацій, до яких входить Велика Британія, окрім ЄС (НАТО, ООН).
- Документи уряду й парламенту Великої Британії.
- Офіційні видання ЄС та ЗЄС.
- Офіційні видання міжнародних організацій та окремих країн.
- Офіційні видання уряду Великої Британії.
- Статистичні дані з економічного, політичного та соціального розвитку країн-членів ЄС та їх партнерів.
- Документи політичних партій.
- Промови, інтерв'ю та публікації політичних лідерів і державних діячів.
- Матеріали в засобах масової інформації.

Розглянемо детальніше зазначені групи джерел. Перш за все, можемо виділити офіційні документи Європейського Союзу, такі як міжнародні договори, резолюції, програми, підписані та прийняті на засіданнях робочих органів тощо³. Згідно цих документів будували свої взаємини країни-члени Євросоюзу, здійснювали зовнішню та внутрішню політику уряди держав, розроблялися подальші кроки об'єднувчих процесів. Вони містять правові норми взаємодії країн-учасниць. Передбачають процедурні питання: порядок формування робочих органів організацій, вибори до Європарламенту, роботу

¹ Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. - К., 2003. - 227 с.

² Крушинський Вадим Юрійович. Великобританія в європейських інтеграційних процесах: Автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 32с.

³ Treaty on European Union. – Brussels-Luxemburg: European Commission, – 1992 – 220 p.

Єврокомісії тощо. Ці документи є загальновідомими та доступними для вивчення.

Оскільки Велика Британія є також членом НАТО, і політика безпеки та оборони Сполученого Королівства тісно переплітається з структурами Північно-Атлантичного блоку, необхідно аналізувати роль і місце Британії у трансатлантичних воєнно-політичних взаєминах⁴. Компаративний аналіз документів Європейського Союзу, Західноєвропейського Союзу та Північно-Атлантичного блоку показує узгодженості та протиріччя в політиці цих структур, а відповідно конфлікти між окремими країнами, які відіграють провідні ролі в них.

Британський прем'єр-міністр та члени уряду й парламенту Сполученого Королівства виконують функції управління країною й провадять зовнішню та внутрішню політику держави. Прийняті ними нормативні акти регламентують політичний та економічний розвиток Сполученого Королівства, в тому числі, і його взаємини з Європейським Союзом, іншими країнами Європи та світу. Також від парламенту Великої Британії залежить ратифікація документів Європейського Союзу. Без схвалення національним законодавчим органом акт ЄС не стає правовою нормою всередині держави. Яскравим випадком була Соціальна хартія Маастрихтського договору, що була схвалена британським парламентом лише через 4 роки після вступу в силу тексту основного договору⁵.

Так звані "Білі книги" – офіційні урядові документи, що представляється в палату громад для ознайомлення. У вигляді "Білих книг" публікуються тексти міжнародних договорів та угод, учасником яких є Велика Британія, доповіді королівських комісій, спеціальних міністерських комітетів⁶. Назву отримали від білої обкладинки цих матеріалів. "Білі Книги" також готуються для парламенту ЄС і часто містять інформацію з імплементації міжнародних угод⁷.

До наступної групи належать матеріали ЄС, розраховані на широку читацьку аудиторію, що цікавиться питаннями європейської інтеграції⁸. З них можемо дізнатися про законодавчі підстави і результати економічної та політичної діяльності ЄС. В цих виданнях ретельно добирається матеріал, адже вони виконують не лише інформаційну, але одночасно і

---

⁴ Williams A.L. Prospects for a Common European Foreign and Security Policy. – London: Universities Advisory Committee of the Atlantic Council of the United Kingdom, 1995. – 12 p.

⁵ Европейская Социальная Хартия: Справочник: Пер. с фр. – М.: Международные отношения, 2000. – 264 с.

⁶ IGC: Reform for Enlargement. The British Approach to the European Union Intergovernmental Conference 2000. – The Stationery Office on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office, 2000. – 40 p.

⁷ White paper on commerce. Document drawn up on the basis of COM (99) 6 final, adopted by the European Commission on 27 January 1999. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999. – 33 p.; White Paper. The treaty of Nice and Seville Declarations 2002. – Dublin: Published by Stationary Office, July 2002. – 86 p.

⁸ How is the European Union meeting social and regional needs. – Brussels-Luxembourg: European Commission, 1996. – 19 p.; The European Union and world trade. – Brussels-Luxembourg: European Commission, 1995. – 19 p.; European Union. – Brussels-Luxembourg: European Commission, 1994. – 50 p.; Fontaine P. Europe in ten points. – Brussels-Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1995. – 46 p.; Economic and monetary union. – Brussels-Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1996. – 24 p.; The single currency and the European Parliament. – European Parliament, 1988. – 25 p.

пропагандистську роль. В бюлетенях Європейського Союзу відсутній показ недоліків та гострих протиріч у європейській інтеграції. Негативна інформація в них чітко дозується і подається в межах, необхідних для створення ілюзії об'єктивності й неупередженості джерела. Дані джерела достатньо повно відображають позитивну або нейтральну щодо європейського будівництва інформацію. Демонструються переваги і замовчуються проблеми європейської співпраці. Проте в них міститься офіційно оприлюднена, спеціально підготовлена для широких верств населення, точка зору Європейської Комісії, Ради міністрів країн ЄС. Саме з такої позиції зазначені видання є цінним джерелом. Вони дають змогу побачити як провадиться європейська політика з Брюсселя, з допомогою яких прийомів пропагандуються європейські ідеї, цінності, чим вмотивовують органи ЄС свою діяльність.

Як вже зазначалося, Велика Британія тісно пов'язана з Північно-Атлантичним воєнно-політичним блоком, і становлять інтерес бюлетені та брошури НАТО – довідкова та просвітницька література, що видана цією організацією⁹. Довідники містять інформацію про хронологію подій, структуру та принципи роботи організації тощо. Вони теж переслідують, окрім інформаційної, і пропагандистську мету. Тому їх можна розглядати і як джерело довідкового характеру щодо діяльності міжнародних організацій, і як зразки популяризації діяльності блоку, забезпечення соціально-схвального іміджу для нього. Варто зазначити, що в контексті вивчення воєнно-політичної інтеграції доцільно аналізувати не лише британську та європейську документацію. Сполучені Штати Америки, що є провідною державою НАТО, наприклад, мали свої інтереси в регіоні й займали власну позицію стосовно європейської інтеграції та ролі й місця в ній Великої Британії.

Уряд Великої Британії здійснює власну інформаційну політику, доносячи до широких верств населення свою позицію¹⁰. Здебільшого це помірковані проєвропейські документи. Видання містять підтримку офіційного урядового курсу. Такі публікації стосувалися питань спільної діяльності країн-членів ЄС в сферах сільського господарства, торгівлі, міграцій, бюджетної політики, воєнної співпраці, введення євро тощо.

Для визначення стану економіки, розвитку галузей промисловості, витратків на різні бюджетні сфери використані статистичні дані, які опубліковані в друкованих засобах масової інформації та спеціалізованих

---

⁹ The NATO Handbook. 50th Anniversary Edition. – Brussels: Office of Information and Press, 1998. – 400 p.; The NATO Handbook. Chronology. – Brussels: Office of Information and Press, 1998. – 90 p.

¹⁰ EMU. Steps for 1999. – London: HM Treasury, 1998. – 14 p.

виданнях статистичних і фінансових відомств¹¹. Річні звіти установ ЄС містять статистичні дані з розвитку країн-членів та Союзу загалом¹².

Функціонування демократичних держав передбачає участь громадян у вирішенні політичних, економічних, соціальних та інших питань. Політики постійно повинні зважати на думку широкого загалу і, по можливості, формувати її для забезпечення собі політичної підтримки населення. В умовах представницької демократії державні діячі не переобрані на наступний термін діяльності виборних органів влади, втрачають право формувати державну політику. Тому важливим джерелом є результати опитування, що показують як формувалася громадська думка стосовно процесів євроінтеграції¹³. Опитування проводилися достатньо регулярно як соціологічними службами, так і засобами масової інформації. Орієнтуючись на результати таких опитувань можемо бачити громадську реакцію на дії національного уряду, керівництва політичних партій, загальноєвропейських органів влади.

Так само на широкі верстви населення орієнтовані інформаційні матеріали політичних партій Великої Британії та загальноєвропейських партій, до яких вони входять як учасники виборчих процесів до Європарламенту. Позиції політичних партій з питань міжнародної політики викладені в партійних документах, і найголовнішими з них є передвиборчі Маніфести¹⁴. Перед кожними загальними парламентськими виборами у Великій Британії політичні партії видають свої програмні документи – Маніфести – в яких викладають основні положення свого бачення питань внутрішньої та зовнішньої політики. Окрім провідних британських партій Лейбористської, Консервативної та Ліберально-демократичної, Маніфести видають і малі національні партії Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії.

Політичні партії беруть участь у виборах до Європейського Парламенту, що також формується шляхом прямих виборів громадян Європейського Союзу. З 2001 року Європарламент у Великій Британії став обиратися за пропорційною системою (раніше обирався за мажоритарною), і роль малих партій ще більше зросла, оскільки за результатами голосування за партійними списками вони мають більше шансів провести своїх представників до Європарламенту.

Нарешті, остання група включає специфічні джерела притаманні суспільствам на сучасному етапі розвитку демократичних держав. Особливим історичним джерелом з питання є тексти промов політичних

---

¹¹ The community budget: the facts in figures. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1998. – 118 p.; Britain 1998. The official yearbook of the United Kingdom. – London, 1999. – 897 p.; EMU. Steps for 1999. – London: HM Treasury, 1998. – 14 p.; Euro. Get ready for the euro. January 1, 1999. – HM Treasury, Euro Preparations Unit. – London: HM Treasury, 1998. – 4 p.

¹² Court of Justice of the European Communities. Annual report 1995. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1996. – 249 p.; European Central Bank. Annual report 1998. – European Central Bank, 1999. – 173 p.

¹³ Britain and Europe // The Economist. – 1998. – January 3. – P.29.

¹⁴ Why do we study elections? The collection of British parties' Manifestos. Study Paper. – Kyiv: Civil Society Problems Research Center, 2002. – 206 p.

лідерів¹⁵. Свою думку щодо питань європейської інтеграції регулярно висловлювали як політики-євроентузіасти, так і євроскептики. Цікавими для аналізу є промови функціонерів ЄС, президентів Єврокомісії, лідерів Лейбористської та Консервативної партій Великої Британії, членів урядів та парламентарів інших європейських країн. Промови звучали на зустрічах державних діячів, у виступах перед студентами, в засобах масової інформації.

Доцільно звертатися до промов Маргарет Тетчер, Джона Мейджора, які свого часу посідали місце прем'єр-міністра, та сьогоденного керівника уряду, що заступив на посаду в 1997 році, Тоні Блера. Промови Маргарет Тетчер відрізняються антагонізмом, несприйняттям Європи. Тоді як Блер, навпаки, постійно наголошує на тісних стосунках і важливій ролі Великої Британії у Європі. Саме в ній, останній прем'єр ХХ століття вбачає майбутнє Сполученого Королівства.

До цієї ж групи джерел можемо зарахувати інтерв'ю з членами урядів та політичними лідерами ЄС і країн-учасниць¹⁶. В інтерв'ю вони змушені говорити на запропоновані журналістами теми та відповідати на достатньо гострі запитання, а не виголошувати промови написані спічрайтерами.

Важливе значення в джерельній базі мають публікації політичних діячів-учасників інтеграційних процесів, де вони висловлюють свої думки щодо європейського питання. Наприклад, книга Маргарет Тетчер, написана у 2002 році, "Мистецтво управління державою"¹⁷ розкриває погляди цього лідера Консервативної партії, євроскептика, прем'єр-міністра Великої Британії на процес інтеграції в Європі. На її думку він приховує велику небезпеку зміцнення і збільшення влади міжнародних інститутів, що неминуче завдає збитків суверенності та незалежності національних держав. М.Тетчер розглядає взаємини Сполученого Королівства не лише з європейським співтовариством, але й зі Сполученими Штатами Америки й схиляється до думки про більшу спорідненість Великої Британії з США ніж з Європою.

Важливим і загальнодоступним джерелом є періодичні видання. Посилено-конкурентне середовище в сфері засобів масової інформації та на ринку праці в журналістиці створило передумови для опублікування на шпальтах газет ексклюзивних матеріалів, унікальних інтерв'ю, багатого фактичного матеріалу. Важливим недоліком у всіх цих матеріалів є значний суб'єктивізм, різке емоційне забарвлення й інколи навмисна драматизація та однобоко упереджене висвітлення подій. Проте широкий спектр і чисельність даного типу джерел дозволяє усувати цей недолік, навіть більше того, перетворити його на перевагу, співставляючи помірковані та полярні точки зору.

---

¹⁵ Выступление премьер-министра Великобритании Тони Блэра. // Компас. - №8. - 24 февраля 2000. С.33-42.

¹⁶ Джон Мейджор: «Франция и Великобритания становятся более великими державами, когда они действуют сообща» // Компас. - 1993. - №102. - С.49-59.

¹⁷ Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2003. - 504 с.

При цьому необхідно наголосити, що не лише британська преса повинна бути вивченою. Досліджуючи воєнну та політичну інтеграцію Європи (як ми вже зазначали, коли розглядали групи офіційних документів) обов'язково потрібно дослідити реакцію США. Позиція американських (і не тільки) політиків, журналістів, вчених висвітлена у засобах масової інформації Сполучених Штатів¹⁸. Окрім американських ЗМІ джерельна база доповнюється іншою європейською пресою¹⁹.

Преса яскраво відображає поляризацію поглядів на європейське питання у суспільстві. Слідкуючи за матеріалами ЗМІ, можемо побачити позиції різних верств населення, ознайомитися з думками видатних людей. Адже суспільну думку кінця ХХ століття, багато в чому, створювали саме ЗМІ.

Оцінивши джерела за цільовим призначенням та походженням маємо змогу робити висновки про ступінь достовірності джерел. Чим менш офіційним та більше розрахованим на масового споживача є джерело, тим менший ступінь його достовірності. Тому дані наведені у джерелах з низьким ступенем достовірності вимагають перевірки з інших, незалежних від попереднього, джерел інформації.

Наявна джерельна база характеризується також рівнем об'єктивності джерела, що також слід мати на увазі. Але потрібно враховувати, що побудова інтегрованої Європи часто залежала не так від об'єктивних соціально-економічних умов, як від політичної волі лідерів та настроїв народних мас. Тому суб'єктивні погляди політичних лідерів, заангажовані статті преси із мільйонними тиражами є не менш цінними джерелами, аніж статистичні збірники та річні звіти урядових установ.

З точки зору доступності, джерела з даної теми є відкритими для користування, і навіть, навпаки, популяризуються політичними партіями, державними та міждержавними органами, що їх створюють (за виключенням службових документів, що мають вузьке коло користувачів і не можуть бути використаними для написання історичного дослідження).

В Україні доступ до зазначеної джерельної бази забезпечується через Центри європейської документації, що працюють у Києві і розміщені у бібліотеках Академії державного управління при Президенті України та Київського інституту міжнародних відносин. Так само відкрито Центр документації НАТО при Атлантичній Раді. Значний документальний масив міститься в бібліотеці Британської Ради в Україні.

Відкритий прямий доступ до матеріалів органів ЄС, НАТО, ЗЄС, національних урядів, політичних партій тощо через електронні сторінки (веб-

¹⁸ Mathiopoulos M., Gyarmati I. Saint Malo and beyond: toward European defense // *The Washington Quarterly*. – 1999. – Vol.22, №4. – P.65-76.; Weidenfeld W. The euro and new face of the European Union // *The Washington Quarterly*. – 1999. – Vol.22, №1. – P.67-80.

¹⁹ Kotsiris T. The nation-state and the European Union: possible or impossible equality in the 21st century? // *Thesis. A Journal of Foreign Policy Issues*. – 1998. – Vol.II, №2. – P.38-45.; Kraniditis Y. The enlargement of the European Union // *Thesis. A Journal of Foreign Policy Issues*. – 1999. – Vol.III, №2-3. – P.20-59.; Simitis C. The future of Europe: towards political and social union // *Thesis. A Journal of Foreign Policy Issues*. – 1998. – Vol.II, №3. – P.2-5.; WEU council of ministers 11-12 May 1998. Rhodos Declaration // *Thesis. A Journal of Foreign Policy Issues*. – 1998. – Vol.II, №1. – P.46-55.

сайти), в тому числі офіційні сторінки Єврокомісії, Європарламенту тощо. Електронні засоби масової інформації не є постійними в часі, але на них розміщують документи у форматі *.pdf, що є точними копіями їх паперових відповідників. За допомогою програмного забезпечення Acrobat Reader ці документи можна переглядати та роздруковувати, але не можливо змінювати, що гарантує точність при посиланні на них. Найкращими офіційними веб-сайтами з яких можна вийти на документи у форматі *.pdf є, зокрема, www.europra.eu.int – сайт Європейського Союзу; www.europarl.eu.int – Європейського Парламенту та інші.

Урядові та парламентські сайти окремих країн допомагають у пошуку документів, що були підписані, запропоновані, обговорювалися органами законодавчої та виконавчої влади цих країн (www.parliament.uk, www.hmsso.gov.uk).

Сайти дослідницьких центрів та груп, на яких зібраний статистичний та аналітичний матеріал, містять велику кількість корисних посилань на веб-сторінки політичних партій, урядів та парламентів країн, дослідницькі центри (www.psr.keele.ac.uk).

Засоби масової інформації також мають власні електронні сторінки, але на них інформація викладена в форматі *.html, що дозволяє здійснювати швидкий пошук потрібних матеріалів, а потім працювати з ними в бібліотеці або в Інтернет-мережі з pdf-версіями.

Кожна окрема група джерел ще має бути досліджена і охарактеризована окремо для отримання у подальшому об'єктивних результатів вивчення конкретних розділів та сфер співпраці Великої Британії з континентальною Європою. В цілому, можемо зазначити, що для проведення дослідження досліджень з даної наукової тематики українськими вченими існує достатня джерельна база, яка дозволяє всебічно вивчити процеси європейської інтеграції Великої Британії.